

Počátky centrálního bankovníctví

Murray Rothbard

Jak se centrální bankovníctví, tato závažná a důležitá instituce, objevila a udržela v moderním světě? V podstatě tato instituce vznikla ke konci sedmnáctého století v Anglii jako podvodný “kšeft” mezi téměř zkrachovanou vládou a zkorumpovanou klikou finančníků.

Bankovníctví se v Anglii 90. let sedmnáctého století skládalo z investičních bankéřů, kteří půjčovali vypůjčené peníze, a ze zlatníků, kteří přijímali zlato k úschově a začínali také poskytovat úvěry. Vleklé a drahé občanské války byly definitivně ukončeny roku 1688 svržením Jakuba II. a dosazením Viléma a Marie na trůn Velké Británie. Strana Toryů, která se těšila oblibě, nyní ztratila svou dominanci a byla vystřídána *Whig Party* – což byla strana skládající se z urozených landlordů a obchodníků, kteří se těšili monopolním výsadám přidělených vládou. Zahraniční politika této strany byla merkantilistická a imperiální - zaměřená na využívání kolonií pro větší slávu britské koruny, na poskytování obchodních výsad a investování do základních surovin, trhů, lodní dopravy a exportu. Největším anglickým rivalem bylo mocné Francouzské království a Anglie podstoupila úspěšnou, půl století trvající snahu o napadení a eventuální dobytí svého hlavního soka.

Válečná politika a militarismus je však drahý a britská vláda zjistila (v 90. letech 17. století), že státní pokladna je prázdná a pověst vlády velmi pošramocená. Zdálo se nemožné po půl století občanských válek, že by vláda byla schopna získat dostatečné zdroje tím, že by přiměla lidi k nákupu svých dluhopisů. Britská vláda by ráda vybírala vyšší daně, ale Anglie se právě vzpamatovávala ze zmíněných bojů, z nichž většina byla vedena právě kvůli pokusu krále zvýšit daňovou výnosnost. Proto byla cesta zvýšení daní politicky neprůchodná.

V roce 1693 proto byla vytvořena komise Dolní sněmovny, která měla zjistit, jak získat peníze na válečné operace. K této komisi se dostavil jistý ambiciózní skotský příznivec, William Paterson, který v zájmu své vlastní finanční skupiny přednesl pozoruhodný nový návrh Parlamentu. Na oplátku za několik důležitých speciálních privilegií daných státem, Paterson a jeho klika vytvoří Anglickou banku, která bude emitovat nové bankovky, z nichž většina bude použita na financování anglického deficitu. Stručně řečeno, kvůli nedostatku soukromých spořitelů, kteří by byli ochotni financovat deficit, Paterson se svou skupinou byli velmi ochotní nakupovat vládní dluhopisy, za předpokladu, že tak mohou činit nově vytvořenými bankovkami, které s sebou nesly řadu speciálních privilegií. Byl to skvělý počín pro Patersonovu společnost a vláda měla prospěch z banky financující vládní dluhy. (Nezapomeňme, že vynález státovek byl učiněn teprve nedávno v Massachussetts v roce 1690). Jakmile byla *Bank of England*, v roce 1694, autorizována britským parlamentem, sám král Vilém a další členové parlamentu neváhali, a stali se podílníky v této nové továrně na peníze, kterou právě vytvořili.

Zpočátku *Bank of England* investovala sama, s pomocí a dle doporučení vlády, zahalena závojem nadpřirozena, aby tak vystupňovala svou prestiž a důvěru veřejnosti ve své operace. Jak uvádí jistý historik:

Od 27. června 1694, kdy zahájila činnost slovy “*Laus Deo in London*” byla banka obklopena auru prestiže a tajemna, které nikdy zcela nevymizelo – pocit, že to není činnost jako každá jiná. Byla jako jakási obrovská loď, jejíž posádka se skládala z osvěcených vůdců, kteří během pracovních hodin byli stále na stráži, a prezentovala se svým promyšleným výkazem operační efektivity. Neanglický titul “director” a italsky znějící zkratka “Compa” na jejich bankovkách byla záměrným dotekem

exotična dokazující všem, co používali novou měnu nebo měli s bankou co dočinění, že, i když byla v Anglii dosud nepoznaná, vypůjčila si tradici od slovutných bank z Janova a Amsterdamu. A ačkoliv banka vyrostla a pokračovala jako plod obchodního syndikátu, který měl mnoho jiných zájmů – ať jako společnost nebo její jednotliví členové – zplodila určitý typ člověka a zachovala si svou přitažlivost.

William Paterson trval na tom, aby anglická vláda uznala jeho bankovky jako zákonné platidlo, což znamenalo, že každý mohl být přinucen je akceptovat při splácení dluhu, a to je podobná moc, jakou mají bankovky *Bank of England* dnes. Britská vláda odmítla, protože to podle ní šlo příliš daleko, ale Parlament udělil nové bance výsadu spravovat všechna vládní depozita, stejně jako pravomoc emitovat nové bankovky na splácení vládního dluhu.

Bank of England pohotově emitovala enormní částku 760 000 liber, z čehož byla většina použita na nákup vládního dluhu. To mělo přímý a významný inflační efekt a v krátkém časovém úseku dvou let se po runu na banku stala *Bank of England* insolventní, tato insolventnost byla vesele podněcována konkurencí soukromých depozitorů, kteří jí rádi vraceli její vlastní bankovky výměnou za kovové peníze.

Právě tento čas dal vzniknout rozhodnutí, které ustanovilo závažný a škodlivý precedens, jak pro britské, tak pro americké bankovníctví. V květnu 1696 anglická vláda jednoduše umožnila *Bank of England* “odložit směňování bankovek za kov” – což byla možnost odmítnout dostát svým smluvním závazkům a směnit své bankovky za zlato. *Bank of England* pozastavila tyto platby a její bankovky ihned poklesly o 20 % proti kovovým penězům, protože nikdo nevěděl, zda banka obnoví platby ve zlatě.

Nesnáze *Bank of England* se ukázaly ve vyúčtování předloženém na konci roku 1696, kdy její bankovky představovaly 765 000 liber, kryté pouhými 36 000 liber v pokladně. V těchto dnech existovala jen hrstka držitelů bankovek, kteří si je byli ochotni ponechat při takto nízkém podílu rezerv.

Platby v kovu byly obnoveny o dva roky později, ale zbytek rané historie *Bank of England* byl ostudným záznamem periodicky se opakujících přerušení směnitelnosti za drahé kovy navzdory stále se zvětšujícímu množství pravomocí udělených britskou vládou.

Například v roce 1696 obešla whigovské magnáty, kteří řídili *Bank of England*, hrůza, visel nad nimi strašák konkurence. Toryové se pokusili založit konkurenční Národní zemskou banku (*National Land Bank*) a málem v tom uspěli.

Jak píše jistý historik: “Volný trh v bankovníctví se zdál být možný. Akcie *Bank of England* na trhu poklesly.”

I když Zemská banka neuspěla, *Bank of England* jednala rychle. Následující rok přesvědčila parlament, aby schválil zákon, který zakazoval vznik nějaké další bankovní korporace v Anglii. Dokonce to došlo tak daleko, že za odmítnutí jejich bankovek hrozil trest smrti. Jak uvádí sir John Clapham – “Bankovky ještě nebyly královými penězi, ale byly tomu velmi blízko.”

V roce 1708 parlament tuto výsadu rozšiřuje – nyní bylo nezákonné pro jakoukoliv společnost mimo Anglickou banku vydávat bankovky. Nejen, že tyto subjekty nemohly vydat bankovky směnitelné na požádání, ale ani nemohly poskytovat krátkodobé úvěry pod šest měsíců. Tak se *Bank of England* stala enormně privilegovaná, protože byla jedinou institucí, která mohla emitovat bankovky – její jediní konkurenti mohly nyní být pouze velmi malé banky s méně než sedmi společníky.

Přes tato opatření, *Bank of England* již brzy pocítila konkurenci spojenou s Toryi nastartovanou během jejich krátké nadvlády za panování královny Anny. *South Sea Company*

vytvořená v roce 1711 a vedená ministerským předsedou Robertem Harleym byla hrůzu nahánějícím rivalem *Bank of England*, ale zhroutila se o devět let později po inflační monetární expanzi a burzovní spekulaci. V počátcích pádu *South Sea Comp.* byla i *Bank of England* vystavena runu a bylo jí znovu umožněno přerušit směnu bankovek za kov na neurčito. I tak zanechal potupný konec *South Sea Bubble* kráčet *Bank of England* anglickým bankovním systémem jako bezkonkurenční kolos.

Podobný run na banku byl podniknut v roce 1745 za povstání prince Karla ve Skotsku a ještě jednou bylo bance dovoleno zrušit na čas směnitelnost za drahé kovy.

Během druhé poloviny 18. století politika měnové expanze zformovala základnu pyramidy pro příliv malých soukromých společností. Tyto “venkovské banky” stále více využívaly bankovek Anglické banky jako rezerv a tvořily na nich ještě pyramidu svých vlastních bankovek. Kolem roku 1793 již bylo v Anglii téměř 400 emitujících bank s částečnými rezervami. Inflační financování dlouhých válek s Francií, které se datovaly od 90. let 18. století, vedlo jednu třetinu anglických bank v roce 1793 k odložení směnitelnosti bankovek za drahé kovy, následně i Anglickou banku v roce 1797. K tomuto odkladu se připojily i jiné banky, které potom musely uhrazovat své závazky v bankovkách *Bank of England*.

Tentokrát toto odložení trvalo 24 let, až do konce válek s Francií. Během tohoto období její bankovky sloužily, fakticky, nikoliv ze zákona, jako zákonné peníze a po roce 1812 až do konce tohoto období jako zákonné platidlo de iure. Jak je možno předpokládat, toto období se stalo úrodným polem pro vznik nových nezdravých bank. V roce 1797 existovalo v Anglii a ve Walesu 280 bank. Do roku 1813 jich bylo již přes 900. Tyto banky se kupily na vrchol rychle rostoucího množství bankovek *Bank of England*. Celkové množství vydaných bankovek činilo v roce 1797 11 milionů liber. Do roku 1816 se toto množství více než zdvojnásobilo na 24 milionů liber.

V roce 1826 bylo bankovníctví v Anglii liberalizováno, protože všechny korporace a společnosti nyní mohly vydávat bankovky, avšak tento efekt liberalizace byl nedostatečný, poněvadž svoboda byla omezena v okruhu pouhých 65 mil od Londýna. Navíc, na rozdíl od *Bank of England*, byly tyto společnosti svázány neomezeným ručením. Takže monopol *Bank of England* byl v Londýně a jeho okolí zachován, konkurence se omezila pouze na “venkovské” bankovníctví. V roce 1833 liberalizace pokročila, ale jen nepatrně. Nicméně *Bank of England* získala trvalou právní jistotu, že její bankovky slouží jako zákonné platidlo. Dále zemské banky, které dříve musely krýt své bankovky drahými kovy, je nyní musely krýt bankovkami Anglické banky. Tato opatření posílila pozici Anglické banky a od tohoto okamžiku fungovala jako plně centrální banka a ostatní banky nyní musely fakticky držet své rezervy v Anglické bance, přičemž požadovaly hotovost nebo zlato dle potřeby.

Svobodné bankovníctví ve Skotsku

Po založení *Bank of England*, bylo anglické bankovníctví v průběhu 18. a v 1. polovině 19. století postihováno inflací, periodicky se opakujícími krizemi a panikou a četnými – v jednom případě velmi dlouhým – přerušeními směňování bankovek za drahé kovy. Naproti tomu se sousední skotské bankovníctví, které nebylo podřízeno *Bank of England* a fungovalo v režimu svobodného bankovníctví, těšilo mnohem klidnější a bezkrizové existenci. Ale tato skotská zkušenost byla historiky a ekonomy nepochopitelně opominuta.

Jak uzavírá hlavní badatel svobodného skotského bankovníctví:

Skotsko, industrializovaný národ s vysoce rozvinutým měnovým a úvěrovým systémem a bankovními institucemi, se v průběhu 18. a části 19. století těšilo

zaznamenáníhodné makroekonomické stabilitě. Během tohoto období, Skotsko nemělo žádnou monetární politiku, žádnou centrální banku a fakticky žádnou politickou regulaci bankovníctví. Vstup byl absolutně volný a emisní právo bylo univerzální. Pokud se spojitost těchto faktů zdá v dnešní době kuriózní, je to proto, že centrální bankovníctví se považuje od 20. století za samozřejmé, zatímco teorie konkurenčního bankovníctví a volné emise bankovek byla zavržena.

Skotsko provozovalo rozvinutý, konkurenční bankovní systém v letech 1727 až 1845. V tomto období nebyly skotské bankovky zákonným platidlem, přesto volně obíhaly celou zemí. Nadměrná emise jednotlivých bank byla omezena rozvinutým clearingovým systémem výměny bankovek a každá banka běžně přijímala bankovky ostatních bank.

Zatímco anglické zemské banky byly nuceny zůstat slabé a nespolehlivé díky tomu, že se nemohlo spojit více než šest společníků, svobodné skotské banky měly možnost vytvářet korporace a stávat se tak obrovskými a celonárodními a tudíž se těšily mnohem větší důvěře veřejnosti. Důležitým důkazem relativního zdraví skotských bank je to, že skotské bankovky obíhaly ve velkých množstvích v severních hrabstvích Anglie, zatímco anglické bankovky severní hranice nikdy nepřekročily. Proto v roce 1826 sepsali obyvatelé severních anglických hrabství petici Parlamentu proti navrhovanému zákazu používat skotské bankovky. Petice poznamenávala, že neexistence omezení vytváření silných korporací ve Skotsku “dává emitentům bankovek stabilitu, a důvěru jejich držitelům, které u nás založené banky nebyly schopny dosáhnout. Přirozený důsledek toho je, že skotské bankovky tvoří velký podíl na našem oběživu.” Signatáři petice dále dodávají, že kromě jednoho případu, nikdy neutrpěli žádnou ztrátu z používání skotských bankovek za posledních padesát let, zatímco za stejnou dobu byly krachy bank v severní části Anglie “nešťastně” hojné a způsobily tragické ztráty těm, kteří je nebyli schopni unést.

Na rozdíl od anglického bankovního systému, Skotové, ve svém 120letém období bez regulace, nikdy nedospěli ke struktuře s centrální bankou, specifickou pyramidou komerčních bank, nad nimiž je jediná pokladnice hotovosti a rezerv. Naopak, každá banka spravuje své vlastní zlaté rezervy a je zodpovědná za svou solventnost. Anglický “jednerezervní” systém na druhou stranu nebyl výsledkem tržního vývoje. Naopak to byl výsledek – jak uvádí Bagehot – “akumulace zákonných pravomocí jedinou bankou.” Bagehot zakončuje, že “přirozený systém – který by se vyvinul, kdyby vláda do bankovníctví nijak nezasahovala – je mnoho bank srovnatelné nebo ne naprosto nesrovnatelné velikosti.” Bagehot píšící v polovině 19. století, uváděl Skotsko jako příklad svobodného bankovníctví, kde nebyla “žádná banka s jakýmkoliv zvýhodněními.”

Navíc, skotské bankovníctví, v kontrastu s anglickým, bylo pozoruhodně prostší bankovních krachů a prezentovalo se mnohem lépe a stabilněji během bankovních a ekonomických krizí. Takže, zatímco anglické banky za paniky v roce 1837 hromadně upadaly, jistý autor zmiňuje odlišnost skotské verze: “Zatímco Anglie, během posledních let utrpěla ve většině svého národního průmyslu, Skotsko prošlo poslední měnovou krizí nezraněno.”

Peelova reforma 1844-1845

V roce 1844 sir Robert Peel, klasický liberál, který zastával funkci premiéra Velké Británie, prosadil zásadní reformu anglického bankovního systému (následovanou v následujícím roce uvalením stejné reformy na Skotsko). Peelův zákon je fascinující příklad ironií a nástrah jedné z nejlépe myšlených politicko-ekonomických reforem. Sir Robert Peel byl hluboce ovlivněn britskými neoricardiánskými ekonomy, známými jako *Currency School*, kteří vyprodukovali sžravou a břitkou analýzu bankovníctví s částečnými rezervami a centrálního bankovníctví.

Tato škola byla vůbec první, která ukázala, jak expanze bankovek a bankovních úvěrů generuje inflaci a vznik hospodářských cyklů, což dláždí cestu nevyhnutelným propadům ekonomiky a následným kolapsům obchodu a bank. Dále tato škola jasně ukázala, jak centrální banka, v případě Anglie *Bank of England*, způsobila tyto inflace a jak nesla prvotní odpovědnost za nekvalitní peníze a hospodářské cykly. Co potom tato škola navrhla a sir Robert Peel přijal? Ve chvályhodném pokusu ukončit systém s částečnými rezervami a zajistit plnohodnotné peníze, se Peel naneštěstí rozhodl svěřit veškerou monetární pravomoc do rukou jedné absolutně centrální banky, jejíž škodlivý vliv byl až přílišný. V pokusu zrušit částečné rezervy, Peel ironicky a tragicky “vypustil džina z láhve”. Jmenovitě Peelův zákon z roku 1844 stanovoval, že a) všechny další emise bankovek *Bank of England* musejí být kryty 100% novou akvizicí zlata nebo stříbra; b) nesmí být založena žádná další nová emisní banka; c) průměrná emise bankovek každé z existujících zemských bank nemůže být větší než existující množství emise; a d) že banky ztrácejí své emisní právo, pokud sfúzují nebo jsou koupeny jinou bankou, tato práva přejdou pod *Bank of England*. Body b), c), a d) efektivně eliminovaly zemské banky jako emitenty bankovek, protože nemohly emitovat více (ani pokud by tato emise byla kryta zlatem nebo stříbrem), než již bylo v roce 1844 v oběhu. Díky tomu byl efektivní monopol emise bankovek udělen do nepříliš čistých rukou *Bank of England*. Původní kvazimonopol emise bankovek byl nyní transformován ve zcela zákonem vynutitelný monopol. (V roce 1844 dosáhlo množství *Bank of England* emitovaných bankovek 21 milionů liber; celkový objem oběživa 277 zemských bank činil 8,6 milionů liber.) Těmito opatřeními se Peel a jeho spolupracovníci pokusili ustavit jednu banku v Anglii – *Bank of England* – a pak ji udržet 100% příjemcem depozit. Tímto způsobem se mělo bankovníctví s částečnými rezervami, inflační tlaky a hospodářské cykly eliminovat. Bohužel Peel a *Currency School* přehlédli dva zásadní problémy. Za prvé si neuvědomili, že monopolní banka podporovaná státem nemůže být v praxi udržena pod 100% dohledem. Monopolní síla jednou vytvořená a schválená státem bude využívána, a tudíž zneužívána. Za druhé, peelovci přehlédli důležitý příspěvek k monetární teorii od ekonomů americké Monetární školy Daniela Raymonda a Williama M. Gougeho: že vklady jsou přinejmenším takovou součástí peněžní nabídky, jako bankovky. Britská škola tvrdohlavě trvala na tom, že vklady jsou výhradně nepeněžního charakteru a proto pohlíželi s uspokojením na jejich nárůst. Bankovníctví s částečnými rezervami bylo vzhledem k této teorii škodlivé pouze pro bankovky, růst vkladů nebyl inflační a nebyl součástí peněžní nabídky. Výsledek tohoto tragického omylu byl ten, že bankovníctví s částečnými rezervami v Anglii po roce 1844 neskončilo, jenom změnilo zaměření na depozita na požádání, místo na bankovky. V podstatě se tento zhoubný systém ještě více zdokonalil. Jak *Bank of England*, tak ostatní zemské banky zbaveny práva emitovat bankovky podle své vůle, začaly emitovat depozita. A jelikož pouze *Bank of England* mohla nyní emitovat bankovky, zemské banky počítaly, že centrální banka bude emitovat bankovky, které zůstaly zákonným platidlem, zatímco samy vytvářely pyramidu depozit. Výsledkem bylo, že inflační boomy nadále pokračovaly, což vedlo ke kolapsu *Currency School*. Proto jak postupně narůstala krize, když domácí a zahraniční občané požadovali od bank náhradu za své bankovky, *Bank of England* byla schopna donutit Parlament “odložit” Peelův zákon a mohla tak emitovat dostatek zákonných bankovek s částečnými rezervami, aby dostala celý bankovní systém z krize. Takto byl Peelův zákon odložen ještě několikrát, v roce 1847, 1857, 1866 a nakonec v roce 1914, kdy byl systém zlatého standardu zrušen. Důkaz, jak vážně brala vláda a *Bank of England* neinflační bankovníctví, může být vidět v tom, že když byly v roce 1928 zrušeny poslední zbytky Peelova zákona, schválené maximum Anglické banky bylo trvale zvýšeno z tradičních, ale nyní naprosto nedostatečných 14 milionů liber na již realistických 260 milionů, přičemž jiné další emise mohly být jednoduše dodatečně schváleny britskou vládou bez zásahu Parlamentu.

Vera C. Smith správně píše, že:

“Križe v letech 1847, 1857 a 1866 ukázaly vládu vždy připravenou, v případech, kdy to bylo nezbytné, zprostit *Bank of England* ustanovení Bankovního zákona (Peelův zákon), takže vznikl názor, že klauzule Peelova zákona limitující fiduciární emisi je bezvýznamný cár papíru, který nemá praktický význam, protože se *Bank of England* může vždy spolehnout na vládu, že zlegalizuje jeho porušení kdykoliv se dostane do obtížné situace. Vztahy mezi Bankou a vládou byly ve skutečnosti tak svázané tradicí, že bylo pro Banku nebo veřejnost či vládu nepředstavitelné chovat se jinak než poskytnout plnou podporu Bance v těžkých obdobích. Byla to vždy privilegovaná a chráněná instituce ...”

Jestliže politicky chybná důvěra v monopol *Bank of England* kombinovaná s ekonomicky chybným přehlížením depozit způsobily, že anglický bankovní systém byl ještě horší než dříve, dopad na Skotsko byl mnohem tvrdší. Jelikož teoretikové *Currency School* naprosto ignorovali pozitivní výsledky svobodného bankovního systému a pospíchali se zavedením jednotného měnového uspořádání v celém Spojeném království, přikročili k likvidaci skotského systému. Peelův zákon Regulace emise bankovek byl ve Skotsku uveden v platnost v červenci 1845. Již nebylo dovoleno založit novou emisní banku a emise bankovek stávajících bank se mohla zvýšit, jen pokud by byla 100% kryta drahými kovy v trezorech. Tak byly Skotské banky zbaveny možnosti emitovat bankovky (i když ne absolutně jak v případě Anglie) a také přešly na poskytování depozit a byly podřízeny výhradnímu právu emise bankovek danému Anglické bance. Zajímavá věc je absence protestů ze strany skotských bank na toto zrušení jejich výsadních práv. Důvodem je to, že Peelův zákon zakázal vznik nového subjektu v bankovníctví a tím zkartelizoval Skotský bankovní systém a dostalo se mu tak uznání od tehdejších bank, které již nemuseli bojovat s konkurencí o tržní podíl.

Z knihy Murrayho Rothbarda *Mystery of Banking*, str. 109–115 přeložil Pavel Mlynář.
Kniha je dostupná elektronicky na www.mises.org